

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

REDACTIE: R. Geurts, Echt. Dr W. Minis-van de Geyn, Maastricht, C. Willemse, Eygelshoven; **Hoofdredacteur:** P. J. van Nieuwenhoven, Linnaeushof 61hs, Amsterdam O.

Voorzitter van het Natuurhistorisch Genootschap:
C. Willemse, Eygelshoven.

Secretaris: Dr E. M. Kruytzer, Bosquetplein 7, Maastricht.

Penningmeester: P. Wassenberg, Hertogsingel 87 A, giro 125366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap, Maastricht.

ADMINISTRATIE: Adreswijzigingen, opgave van nieuwe leden, bestellingen van Maandbladen te zenden aan het Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 7, Maastricht. Tel. K 4400—4174.

Lidmaatschap f 5.00 per jaar. Het Maandblad wordt aan alle leden gratis toegezonden. Prijs voor niet-leden f 7,50 per jaar. Afzonderlijke nummers voor niet-leden f 0,75, voor leden f 0.50. Auteursrechten voorbehouden.

INHOUD: Aankondiging van de Maandvergaderingen blz. 73 — Nieuw lid blz. 73 — Verslag van de Maandvergadering te Maastricht blz. 73 — **W. Lenaers**, Stramproy, De leer der sympathie en volksgeneeskunst blz. 75 — **C. Willemse**, *Nemobius sylvestris*, het boskrekeltje blz. 76 — **C. den Hartog**, Het roodwier *Hildenbrandtia rivularis* in Zuid-Limburg blz. 77 — **Petr. Wygodzinsky**, The Thysanura of the Netherlands (Apterygota, Insecta), blz. 79.

AANKONDIGING VAN DE MAANDVERGADERINGEN

te Maastricht op Woensdag 1 December,
na afloop van de reeds aangekondigde buitengewone algemene ledenvergadering. De heer W. J. M. Sterk zal spreken over:

S l i j m z w a m e n.

te Heerlen op Woensdag 8 December,
om 19.00 uur in de R.K.H.B.S.

NIEUW LID.

G. A. H. de Groot, Raadhuisstraat 30, Maasniel

F. de Wever woont niet Koninginnestraat 31, maar *Honingmanstraat 31*, Heerlen, (correctie van Maandblad No. 10).

VERSLAG VAN DE MAANDVERGADERING

te Maastricht op Woensdag 3 November 1954.

Aanwezig de dames: van der Mijll Dekker, Minis-van de Geyn, Smeets, Tulleners-Jansen, Berendschot en de heren: Willemse, van Rumelen, Kruytzer, Mommers, Wassenberg, Stevens, Br. Marinus, Leysen, Bouchoms, Tulleners, Kicken, Nulens, Maessen, Br. Laurentius, van der Wouw, van Noorden, Genemans, van der Hoogt, Huntjens, Willems, Gregoire, Koelman en Beaulen.

De heer Kruytzer laat een grote kaart zien van een gedeelte van het gangenstelsel van de St Pietersberg. Deze kaart is gedurende de laatste wereldoorlog getekend door Br. Fraternus met het oog op een mogelijke evacuatie van de bevolking naar de St Pietersberg. Het Noordelijk gangenstelsel is ontworpen naar de opmetingen verricht door de Franse genie onder leiding van Kapitein Houriez in de jaren 1795-1796; het gangenstelsel van de Zonneberg naar de opmetingen, verricht door Ir D. C. van Schaik in 1939-1942. Het geheel was ingericht voor 47000 personen; de rest van de bevolking zou naar de kazematten gaan. Het is goed na 10 jaar deze zaak nog eens te memoreren en het document te bewaren in het Museum. Van de heer W. Felder heeft het museum ten geschenke gekregen een verkiezelde schelpenkalksteen, gevonden in het Elzetterbos. Verder is het museum verrijkt met een pracht collectie fossielen, opgebaggerd uit de uiterwaarden van Roermond nabij het Hateboer en geschonken door de heer L. van der Pijl. Op de eerste plaats de vijfde halswervel van het reuzenhert (*Cervus giganteus* Blum) en vervolgens het linker schouderblad van een groot rund (*Bos primigenius* Boj. of *Bison priscus* Boj.); dan een aantal beenderen van de Mammoet (*Elephas primigenius* Blum.); opperarmbeen, fragment schouderblad, fragment scheenbeen, groot gedeelte van linker darmbeen, groot proximale gedeelte van rechter ellepijp, linker acetabulair

gedeelte van het bekken en een booggedeelte van een borstwervel. Een woord van hartelijk dank aan de schenker en ook aan Dr D. A. Hooijer (Leiden), die een zestal beenderen gedetermineerd heeft. Van de heer Kemp is een belangrijke mededeling binnengekomen, namelijk het waarnemen van de roodhalsfuut (*Podiceps griseigena griseigena* (Bodd.)) bij de stuw van Borgharen in het Bosserveld op 26 September 1954. Dit is de eerste waarneming voor Limburg. Voor de controle volgde hier de beschrijving, zoals de heer Kemp deze heeft opgegeven:

„Snavel lang, punt zwart, basis geel; kop van achter hoekig later geen kuif, bovenzijde zwart, wangen vuil wit met een enigszins, zelfs tamelijk donkere horizontale streep (zie tekening in: „Zien is kennen” 4e druk; echter alleen de bovenste donkere streep); hals: voorzijde helder kastanje bruin met een vuil wit vlekje midden op de vleugel; onderzijde vuil-wit tot licht-bruin met enige verticale tekening.” In de collectie Beckers bevond zich indertijd een roodhalsfuut, maar deze was te Maaseyk gevangen.

Van de heer Verbeek is bericht binnengekomen, dat hij op 16 Maart 1954 een pestvogel, *Bombycilla garrulus* (L.), heeft waargenomen te St Odiliënberg en 9 October een notenkraker, en wel, naar hij meent, de dunsnavelnotenkraker (*Nucifraga caryocatactes macrorhynchus* Brehm). Tevens vermeldt hij het zien van een rivierkreeft in de Maas bij Linne in Juli 1954, en in de Maas van Herten in Augustus van dit jaar. Een in het grind van de St Pietersberg gevonden steen wordt door de heer van Rumelen gedetermineerd als een vuursteen met groene huid, kallait, een stof, naverwant aan Lapis Lazuli, doch kallait bevat koperoxyde.

De voorzitter vertoont enige wandelende takken van het eiland Obi (Indonesië), waarvan de ene uitsluitend langs de kust en de andere in het midden van het eiland langs de oevers van het Obi-meer gevonden werden. De eerste bleek te zijn *Megacrania alpheus* West., de laatste een nog onbekende *Megacrania*.

Aan de hand van dit materiaal werden enige zeer interessante biologische waarnemingen vermeld die door de verzamelaar, de heer A. Wegner, ter plaatse werden gemaakt: de dieren bezitten het vermogen, willekeurig, zowel naar voren als naar achteren, uit een in het borststuk gelegen klier een kwalijk riekende vloeistof

op grote afstand te kunnen spuiten. Een en ander zal later uitvoerig elders worden gepubliceerd.

De secretaris stelt de vergadering in kennis van een ingezonden mededeling van Pater Munsters over de invloed van het weer op de ontwikkeling van *Zygaena filipendulae* L., de bekende St. Jansvlinder.

In de abnormale zomer van 1947 hebben we bij verscheiden vlindersoorten een (soms gedeeltelijke) tweede of derde generatie kunnen vaststellen boven het normale optreden. De hitte bevorderde blijkbaar de snelheid van het ontwikkelingsproces, al blijft het een vraag of al die „stoofkinderen” wel volwaardig en vruchtbaar waren. Soms waren de exemplaren kleiner dan normaal. Aldus bv. de derde generatie van *Pararge aegeria* L. (normaal), *P. megera* L. (klein), *Lycaena semiargus* Rott. (klein), *Carcharodus alceae* Esp. (normaal).

Omgekeerd kan men zich afvragen, of een slechte zomer ook een ontwikkelingsremming veroorzaakt. De zomer van 1954 bood ongetwijfeld een unieke gelegenheid om deze kwestie te onderzoeken, althans voor zover het de voorraad slecht weer betreft, gering aantal zomerse dagen, enz. Nu is het uitvallen van een generatie geen feit, dat men gemakkelijk vaststelt. Toch menen we een andere aanduiding te bezitten, en wel in het voorkomen van *Zygaena filipendulae* L. Reeds vroeger hebben we in het Natuurhistorisch Maandblad meegedeeld (Jrg. 38, 1949, blz. 4), dat deze vlinder, die normaal voorkomt van begin Juni tot half Augustus, in 1948 te Stein in geheel frisse toestand op 10 October gevangen werd. Hetzelfde gebeurde opnieuw op 3 en 4 October 1951, toen een viertal exemplaren werden waargenomen. We menen deze als een tweede generatie te mogen beschouwen van de in die jaren reeds resp. van 12 Juni tot 9 Juli en van 8 Juni af waargenomen exemplaren. Dit uitzonderlijk voorkomen van slechts enkele vertegenwoordigers menen we te kunnen toeschrijven aan de plaatselijke omstandigheden: een naar de zon gericht hellend vlak, dat de zonnestralen direct opvangt en daardoor sterker verhit wordt dan bij schuine inval.

Wat hebben we nu dit jaar geconstateerd? Op 17 Augustus was er een groot aantal *filipendulae* te zien. Deze datum kan nog liggen binnen de normale spreiding van de eerste

generatie, waarvoor als uiterste termen worden aangegeven 5 Juni (in Stein in 1949 echter al op 28 Mei) en 20 Augustus. Doch eerstens was *filipendulae* in Juni en Juli helemaal niet waargenomen; bovendien waren die eerste exemplaren van 17 Augustus volkomen vers en traden zij vrij talrijk in de normale jaarhoeveelheid op; tenslotte strekte die vliegtijd zich minstens uit tot 4 September (de volgende tien dagen hadden we geen gelegenheid meer tot waarneming). Dit was inderdaad de eerste generatie van de Sint Jansvlinder dit jaar. Doch daaruit menen we te mogen besluiten, dat bij deze voor warmte gevoelige vlinder dit jaar een duidelijke verschuiving van vliegperiode geconstateerd is.

Nadat de voorzitter het pas verschenen boek van de heer Boven „Leidraad voor het Zoologisch practicum” heeft laten rondgaan, sluit hij de vergadering.

DE LEER DER SYMPATHIE EN VOLKSGENEESKUNST

door W. LENAERS, Stramproy.

De mededeling van Pater van Summeren over de leer der sympathie in de primitieve geneeskunst (Maandblad, Oct. 1949, blz. 95) geeft me aanleiding tot de volgende bijdrage, betreffende restanten van die leer, die zich tot in onze tijd en onze streek in het spraakgebruik hebben kunnen handhaven. Aan dit aanloopje knoop ik meteen de vraag: Hoort men de uitdrukking: „sumpetie trekke” ook nog wel eens in Zuid- en Noord-Limburg, en in welke plaatsen?

En nu wat Stramproy, Weert, Hunsel en wellicht andere plaatsen van West-Limburg aangaat: de volksmond vertelt ons, dat enkele personen, heggendokters of niet, bij zonnig windstil weer en onbewolkte hemel op het dak sumpetie trokken. De ouderen van dagen, die zelf vaak de heggendokter consulteerden, moeten het antwoord op de vraag: „wat was sumpetie” schuldig blijven. Wel komen we aan de weet, dat de sympathetische, -de geheimkrachtige, -de wondergeneesmiddelen, warm moesten worden gehouden, b.v. de in linnen verpakte zalf onder een armoksel tijdens het vervoer naar een patiënt. Een bepaalde zalf kon slechts in Februari worden bereid.

Geneeskrachtige planten en kruiden speelden, gelijk bekend is, een grote rol in de volksgenees-

kunst, zodat een bekend schrijver*) concludeerde: „Indien de Weldaadige Heer der Natuur ons zo veele geneezende Planten gegeven heeft, ter wegneeming van Krankheden, die in ons Vaderland meest voorkomen, wat hebben wij dan noodig zo vele Artzenijen, als men buiten 's Lands haalt, en ons toevoert? Hebben wij aan twaalf honderd Planten niet genoeg voor Mensch en Vee?”

Zonder de 34ste druk van een bekende „huis-apotheek”**) te raadplegen, wat de heggendokters wél deden met medische verhandelingen, weten we, dat enige planten en kruiden bijzonder geliefd zijn bij tal van narigheden, b.v. „heilbein” (smeerwortel, *Symphytum officinale*). Deze plant groeit in het wild in vochtige sloten en werd in de vorige eeuw dikwijls aan de Noordzij tegen muren aangeplant. De bladeren lijken op die van siertabak. Een papje van de wortel was een goed middel bij verwondingen, zodat de Limburgse naam wel goed is gekozen. We laten hier de eigenschappen van de „aelsel” (*Artemisia absinthium*) onbesproken, doch staan even stil bij de weeg (*Plantago major* L.) en de vlier (*Sambucus nigra* L.) één kant van de grote weegbladeren had een zuiverende werking op een zweer. De andere kant leverde een helend resultaat op. Een aanverwante uitwerking werd aan de vlierbast toegeschreven. Wanneer deze naar boven werd afgeschild, was ze een heilzaam middel tegen koorts, geschiedde dit naar beneden, dan was het middel doelloos...

Magische krachten en semie-helderziendheid kon men natuurlijk ook verwachten in het heggendoktersarsenaal. Zo leed b.v. te Stramproy ongeveer 60 jaren geleden een vrouw aan erge neusbloeding.

Men trachtte het bloed te stelpen door met linnen omwonden stokjes in de neusopening te houden. Vruchteloos echter; ongeveer 10 uur duurde de neusbloeding voort. Gelukkig kon in de namiddag een ijlbode de heggendokter consulteren. Om 5 uur n.m. kwam hij in de woning van de patiënte aan, en juist op dat uur hield de bloeding op. Ik heb deze vertelling uit de eerste hand.

*) J. F. Martinet, *Katechismus der Natur*, 1778, Derde deel, blz. 325.

**) A. Dinand: *Zakboek der Geneeskruiden*, bewerkt door Rinke Tolman.